

УДК: 94.477-112.93

В. І. Кайгер, доц.Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра загальної та соціальної психології

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕТНОФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛЮДИНИ

В оглядовій статті наведені основи етнофункціонального підходу Сухарева А. В. до вивчення людини як цілого, у всіх проявах її життєдіяльності — ландшафтно-кліматичних, біологічних, культурно-психологічних й конфесіональних (духовних) — вихідними точками є, відповідно, не її місце проживання або перебування, не його біологічна основа, не культура й не конфесіональна приналежність і специфіка духовного життя. Методологічно вихідною тут є етнічна функція елементів її внутрішнього й зовнішнього середовища, до якого відносяться всі перераховані вище прояви.

Ключові слова: етнофункціональний підхід, етнічність, етноїд, методологія.

Теоретичні, експериментальні й прикладні розробки А. В. Сухарева, відбиті в навчальному посібнику "Етнофункціональна психологія у вихованні, психотерапії й психопрофілактиці" [1], поза всяким сумнівом, прорив в terra incognita, відкриття нового шару психічної реальності, способів її аналізу й опису, методів роботи з нею. Свій напрямок А. В. Сухарев створив на перетин загальної й медичної психології, психотерапії, етнології, частинно етнопсихології. Але на відміну від багатьох "стикових" робіт, самотній предмет дослідження Сухарева не розчиняється у своїх полідисциплінарних передумовах і підставах. Дослідженню властива цілісність при тому, що діапазон матеріалів з різних областей знання, до яких апелює автор, гранично широкий.

Випливаючи з даної концептуальної моделі, Сухарев А. В. виходить із подання про те, що психологічні особливості, характерні для членів тієї або іншої культури, стосуються, насамперед, несвідомих комплексів, що формуються в культурі як одна із форм акумуляції соціального досвіду й членів, що передаються кожному з суспільства в процесі його соціалізації.

На думку А. В. Сухарева, криза сучасної цивілізації обумовлена у значній мірі кризою етнічності, що, маючи природньоісторичну цілісність, характеризує історичний розвиток людини.

"Етнічність" є досить новим поняттям у науці, про що, зокрема, свідчить те, що вперше трактування цього терміна з'явилося в Оксфордському словнику тільки в 1972 році.

Проблема ролі етнічних факторів у психічному житті людини вивчалася в рамках культурної й кросскультурної психології, психіатрії й психотерапії. Однак, дотепер питання про методологію застосування етнічності як системи принципів і способів організації й побудови теоретичної й практичної діяльності в дослідженнях залишається

найменш розробленим, у порівнянні з величезною кількістю вже отриманих експериментальних даних.

Важливість специфічних для певного культурно-історичного моменту форм, у яких може проявлятися сутність проблем людини в конкретну епоху, відзначав Е. Еріксон. Не тільки міжособистісні, але й внутріособистісні конфлікти він розглядав як суб'єктивне відбиття соціально-психологічних проблем "історичного моменту", а світоглядні пошуки творчої особистості — як найбільш адекватне відношення до культурно-історичних протиріч даної епохи. З огляду на зростання роль етнічних факторів не тільки в суспільному житті, але й у житті окремої людини, природно припустити, що ці фактори в наш час можуть відігравати особливу роль у психічному житті.

Внутрішнє й зовнішнє середовище людини характеризується, з однієї сторони культурою (від лат. *cultura* — оброблення, виховання, утворення), тобто тим, що значною мірою є безпосереднім результатом його діяльності, а з іншого боку — природними факторами (ландшафт, клімат) і расово-біологічними особливостями самої людини.

Під культурою можна розуміти організацію й розвиток людської життєдіяльності, представленої в продуктах матеріальної й духовної праці, у системі суспільних норм і установ, у цінностях, у сукупності відносин людей до природи, себе, іншим людям і т. д. У культурі фіксується якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності — етнічних спільнот, епох, етапів розвитку.

Культура може одночасно виступати як засіб об'єднання, так і як засіб роз'єднання людей. Ця властивість культури лежить в основі її етнічної функції — етноінтегруючої або етнодифференціюючої [20]. Цими функціями можуть володіти такі етнічні ознаки, як мова, елементи побутової культури, обряди, традиції й т. п. Виходячи з наведеного визначення культури, можна розглядати етнічну функцію будь-якого елемента внутрішнього й зовнішнього середовища (природно-біологічної й суспільно-культурної) людини, розуміючи її як "етнофункціональне середовище".

Дослідники різних шкіл в етнографії й етнології розглядають найрізноманітніші етнічні ознаки. Однак всі ознаки, що диференціюють або інтегрують людей і людські спільноти, можна розділити на три більші групи. Це соціокультурні, расово-біологічні й клімато-географічні групи ознак. Розглядаючи поняття "культура" і "етнічність", легко помітити, що "етнічність" описує людину більш емко, ніж "культура" [14]. Ознаки, за якими окремі люди або людські спільноти відрізняються один від одного зовсім не обов'язково відносяться до культури. До таких "позакультурних" ознак відносяться расово-біологічні особливості людини й особливості природного середовища її проживання. У сучасному світі ці ознаки мають тенденцію до все більшого "змішання" як у соціальному, так і в індивідуальному аспектах, насамперед, у зв'язку з міграціями й наростаючим взаємообміном потоків інформації.

Може виникнути враження, що етноси не існують як щось реальне, але має місце "якесь культурне різноманіття, мозаїчний, але прагнучий до структурності й самоорганізації континуум з об'єктивно існуючих і відмінних один від одного елементів суспільства й культури" [19].

Стоунквіст розглядає "культурну й "расову" маргінальність. "Культурна" маргінальність проявляється у змішанні традиційних соціальних, релігійних норм у психіці людини. "Расова" маргінальність означає біологічну метисацію, переломлення в психіці подань про різні расові ознаки, що характеризують окремого індивіда або групу. З погляду етнофункціонального підходу до опису внутрішнього й зовнішнього середовища людини, поза розглядом залишається група клімато-географічних етнічних ознак. Поняття "маргінальність" можна застосувати й до цієї групи, тому що психічна маргінальність може бути обумовлена, наприклад, міграцією людини з місцевості з одним ландшафтом і кліматом у місцевість із іншими ландшафтом і кліматом [16].

У зв'язку зі сказаним автор етнофункціонального підходу визначив зміст поняття *етнічної маргінальності* [3, 4]. Це поняття більш ширше в порівнянні з "особистісною маргінальністю" Е. Стоунквіста, а також ширше подання етнічної маргінальності як "етнічної подвійності". Воно є істотною характеристикою сучасного цивілізованого суспільства. Психологічний зміст етнічної маргінальності складається в наявності в психіці людини етнофункціонально неузгоджених елементів ("елементи психіки" — у змісті А. Ф. Лазурського). Наведені міркування вказують на певний зв'язок етнічної маргінальності із психічними розладами.

Психічне життя людини являє собою ціле, у якому науковий аналіз виділяє такі окремі сторони, як психічні процеси, стани, відносини й властивості особистості, де особистість характеризується, насамперед, системою відносин людини до зовнішнього світу й до самого себе [14]. У цілому, зміст усіх цих проявів відповідає поняттю "елементи психіки" А. Ф. Лазурського (1997).

В етнофункціональному підході елементи психіки розглядаються з погляду їхньої етнічної функції. Вона не завжди очевидна й у ряді випадків може бути визначена експертами-фахівцями в області етнології, антропології, культурології інших наук про людину. Одним із основних у цьому підході є поняття *етнофункціональної неузгодженості* елементів психіки, що ми визначаємо як співвідношення [13] де ці елементи неузгоджені з погляду їхньої етнічної функції.

Етнічна маргіналізація суспільства породжує специфічну інформаційну ситуацію, коли різко знижується здатність психічної адаптації людини до породженою системною кризою цивілізації інформаційним потокам, що ускладнюються. Як уже було відзначено, це пояснюється високим ступенем територіальної мобільності, незакріпленістю людини ні за однією стійкою соціальною спільністю.

Дослідження інформаційного суспільства почав американський філософ Олвін Тоффлер. Основу напруженості в суспільстві автор бачить у розбіжності темпів змін у різних соціальних групах, а також у *дисбалансі швидкості змін у навколишньому середовищі й обмеженій швидкості реакції людини* — розрив між двома останніми факторами викликає шок. Тоффлер відзначає, що страх перед змінами веде до *страху перед майбутнім* ("футурошок"), що сильніше "культурного шоку", тому що уникнути останнього можна, повернувшись у своє культурне середовище.

У психологічному аспекті, на думку О. Тоффлера, збільшення швидкості змін у суспільстві й пов'язане із цим наростання потоку інформації, що обрушується на людину, призводить до *порушення його психічної адаптації*, до психічних розладів. Надлишок інформації обумовлює виникнення в людини стану надлишкової стимуляції й, як наслідок, є причиною втоми, занепокоєння, дратівливості й, нарешті, апатії.

Як засіб захисту від "інформаційного вибуху", Тоффлер, зокрема, приводить метод "фільтра". Цей метод спрямований на формування певних інформаційних фільтрів, які відсіюють значущі для людини "повідомлення" з потоку соціально значущих сигналів. Як такі фільтри виступають різні субкультури, зі своїми нормами, цінностями, зразками поведінки. А. А. Сусоколов думає, що саме етнос виявляється тією "субкультурою" сучасного суспільства, що найбільшою мірою здатна виконувати функції "інформаційного фільтра". Цьому сприяють такі властивості етносу, як: 1) нормативна цілісність; 2) стійкість етнічного статусу особистості; 3) стабільність складу; 4) стійкість у часі.

Розуміння етносу як "інформаційного фільтра" відзначає А. Сусоколов, пояснює зростання ролі етнічності в житті суспільства в умовах формування нової інформаційної ситуації. Виникнення гострої потреби в "інформаційних фільтрах" пояснює звертання до етнічних цінностей, що представляється вічними й неперушними.

Функції етносу як "інформаційного фільтра", згідно Сухареву А. В., можуть здійснюватися за наступними напрямками:

1. Етнос підтримує серед своїх членів подання про пріоритет тих або інших загальнолюдських життєвих цінностей. Для індивіда, що ідентифікує себе з тим або іншим етносом, спектр вибору ціннісних і нормативних орієнтирів є більш вузьким, чим для людини з ослабленим зв'язком зі своїм етносом. Більш повна ідентифікація з етносом забезпечує звуження потоку сприйманої інформації й полегшує адаптаційний процес.

2. В етносі можуть мати місце власні, специфічні цінності. Орієнтація на них також накладає обмеження на можливе поведіння й "відфільтровує" соціально значущі сигнали, ставлячи в центр уваги інформацію, що стосується власного етносу, й відсуваючи на периферію повідомлення, що є істотними для інших етносів.

3. Специфічні етнічні обмеження накладаються на інструментальні цінності, тобто на можливі способи досягнення цілей. Етнічні стереотипи поведінки, передані з покоління в покоління, роблять для представників конкретних етносів небажаними або навіть неприйнятними способи досягнення своїх цілей, які цілком припустимі, а іноді навіть престижні для представників інших етносів. У кожний історичний період етнос має стійкий набір ціннісних орієнтирів, етнічних символів, що дозволяє говорити про певну соціонормативну культуру етносу.

У цілому, розуміння етносу як "інформаційного фільтра" в узагальненому виді визначили [13]: "...етноси являють собою просторово обмежені згустки специфічної культурної інформації, а міжетнічні контакти — обмін такою інформацією". Додамо, що приналежність до певного етносу або системи етносів може визначатися не тільки соціо-

культурними, але й антропо-морфотипічними й клімато-географічними ознаками, внаслідок чого зазначена інформація може відноситися й до останніх двох груп ознак.

Повертаючись до проблеми психічного розвитку, приведемо слова К. Д. Ушинського: "Риса національності не тільки помітна сама по собі, але домішується до всіх інших рис людини й повідомляє кожній з них свій особливий відтінок". Зовнішність у цьому випадку може бути кращим доказом, що й у душі людини риса національності корениться глибше всіх інших. Справді, чи не домішується національність майже до всіх наших учинків; а як багата життям і внутрішнім змістом ця риса нашої природи! Вона витримує напір сторіч і не виснажується мільйонами окремих особистостей.

Звертаючись до народностей, виховання завжди знайде відповідь і сприяння в живому й сильному почутті людини, що діє набагато сильніше від переконання, прийнятого одним розумом, або звички, укоріненої страхом покарань. От підстава того переконання, що ми висловили вище, що виховання, якщо воно не хоче бути неспроможним, повинне бути народним.

У кожного народу своя особлива національна система виховання, а тому запозичення одним народом в іншого виховних систем є неможливим" [2000, с. 48–54].

Також і В. В. Зеньковський писав [1995]: *"Ніхто не може стати сином свого народу, якщо він не перейметься тими основними почуттями, якими живе народна душа. Як ні складна й ні темна для нас психологія національного зв'язку, ми можемо, однак, затверджувати, що ми не можемо дозріти поза національною стихією, який ми повинні перейнятися, щоб властивій душі нашої сили могли одержати свій розвиток"*.

Розвиваючи цю думку, Зеньковський, у наповненому соціальними подіями 1917-м року, пише в статті "Соціальне виховання, його завдання й шляхи": "Але соціальне виховання не можна змішувати... з національним вихованням... Національне виховання наповнює нашу душу національним змістом, головним чином через мову й літературу, уводить нас у розуміння природи, економічного життя, всіх форм культурного життя нашої батьківщини й робить нас здатними бути свідомими й корисними громадянами своєї країни... Разом з тим ясно й інше: соціальне виховання не повинне бути космополітичним. Виховуючи ті риси особистості, які, зрештою, повинні привести до братерства народів, соціальне виховання не усуває національного моменту в особистості людини. Космополітизм полягає в запереченні національності, тим часом, як братерство народів саме припускає збереження кожним народом його національних властивостей і особливостей...".

Про небезпеку космополітизму у вихованні говорив Е. Ериксон. Подолання кризи ідентичності супроводжує небезпека того, що "...людина, пройшовши через якісь випробування, що відкрили їй очі на істину, починає привласнювати собі право зараховувати або не зараховувати інших до людства". Такі індивіди, на думку автора, — *мають занадто широку ідентичність "людини взагалі", поза расовими, релігійними й іншими типами ідентичностей*.

В. В. Зеньковський бачив шлях порятунку від відокремлення в очерковлені особистості [1996]. Батьки дитини, на думку Е. Ериксона, можуть знайти почуття внутрішньої безпеки за допомогою релігії. Їхня власна віра й внутрішня впевненість передадуться дитині, допомагаючи їй відчувати, що світ заслуговує на довіру [1996].

Таким чином, відношення до етнічності (або її ознак) відіграє істотну роль у психічній адаптації дитини до його внутрішнього й зовнішнього середовища в процесі виховання, і робить актуальним облік етнічних ознак не тільки при вивченні більших спільностей людей, як це прийнято в етнопсихології, але й на індивідуально-особистісному рівні.

Аналіз досліджень [20] дозволяє дійти висновку, що в наш час дослідження психічного розвитку людини у зв'язку з його психічною дезадаптованістю вимагає теоретико-методологічного підходу, що враховував би культурно-історичну специфіку сучасного кризового етапу суспільного розвитку, дозволяв досліджувати зв'язок соціального (культурного) і біологічного, розглядав би таку характеристику людини, як етнічність, дозволив би дати позитивне й змістовне визначення поняттям здоров'я, норма, адаптованість і правильний розвиток.

Таким підходом у психології є етнофункціональний підхід Сухарева А. В.

Етнофункціональний підхід у психології є, по суті, етнометодологічним і *додатковим* стосовно *підходу етнопсихологічного* (типологічного).

Етнофункціональний підхід ґрунтується на етнічній парадигмі. Теоретично всі елементи внутрішнього й зовнішнього середовища людини розглядаються з погляду їхнього етнічного змісту (тут — етнічної функції), хоча він і далеко не завжди очевидний і в ряді випадків може бути визначений тільки фахівцями в області етнології, антропології, культурології й інших наук про людину.

Етнічність людини може характеризуватися трьома групами ознак — клімато-географічними, біологічними і соціокультурними (включаючи конфесіональні) [13]. Етнічні ознаки володіють *етнодифференціюючою* і *етноінтегруючою функцією*. Будь-який елемент етносередовища, у тому числі й елемент психіки людини або інтегрує, або диференціює його з тим або іншим етносом або етнічною системою.

Інтегруючу або роль, що диференціює, у психічному плані може грати, наприклад, відношення до певного типу харчування, антропоморфотипічних особливостей (так звана "антропоестетика" — перевага людиною тих або інших зовнішніх антропотипічних ознак при виборі шлюбної пари та ін.). Якщо людина шукає для постійного місця проживання тропіки, де немає зими, то це відношення поєднує його з народами, що проживають у тропіках, і диференціює з народами, що живуть, наприклад, у Північній Європі.

Одним із основних у цьому підході є поняття *етнофункціональної неузгодженості* елементів психіки, що визначається як співвідношення [13], де ці елементи неузгоджені з погляду їхньої етнічної функції. Прикладом таких неузгодженостей можуть служити випадки, коли психіка людини тією чи іншою мірою етнічно маргіналізована.

Зокрема, людина може не мати певного релігійного світогляду, але дотримуватися різномірних норм і правил, що відносяться до таких різних конфесій, як буддизм і християнство (неузгодженість стосовно соціокультурних ознак), одночасно шукає у харчуванні (найбільшою мірою) такі різномірні продукти, як житній хліб і банани (неузгодженість ставлення до біологічної взаємодії із зовнішнім середовищем), або мріяти про те, щоб постійно жити в тропічному кліматі, незважаючи на те, що сама ця людина народилася й виросла в північних широтах (неузгодженість відносин до клімато-географічних етнічних ознак).

Етнофункціональні неузгодженості визначають порушення *етноїда*, як системи ставлення людини до зовнішніх і внутрішніх етнічних ознак (тобто етносередовища) і до змісту й послідовності стадій етногенезу власного народу. Відповідно, етноїд має два виміри — просторове й історичне (тимчасове). Приналежність до того або іншого етносу й (або) до етнічної системи визначається місцем народження й проживання даної людини.

Етноїд зовсім не обов'язково відповідає якому-небудь реальному історичному етносу. Наприклад, зустрічаються випадки, коли людина шукає для постійного місця проживання середньоросійський ландшафт за умови, щоб "зими не було" і т. д. Часто зустрічаються випадки, коли людина, що любить рідну (наприклад, середньоросійську природу), шукає у харчуванні такі екзотичні продукти, як ківі, банани й т. п. Тим більше, якщо ця ж людина вважає себе, скажімо, буддистом і т. п.

Експериментально-психологічні й клініко-психотерапевтичні дослідження, проведені як у нормі, так і в патології на контингенті випробуваних у віці від 3 до 50 років, показали, що наявність у психіці людини етнофункціональних неузгодженостей її елементів пов'язана з наявністю в неї ознак психічної дезадаптованості. Причому наростання кількості цих неузгодженостей пов'язане з наростанням ступеня психічної дезадаптації [2, 4, 6, 8, 13, 14].

В експериментально-польовому дослідженні було встановлено, що наявність етнофункціональних неузгодженостей ставлення людини до клімато-географічних, соціокультурних і расово-біологічних етнічних ознак пов'язаних з підвищенням у нього "плаваючої" тривоги й наявністю психосоматичних розладів.

Клінічні дослідження (у патології) показали, що наростання кількості етнофункціональних неузгодженостей у психіці пропорційно глибині нозологічної віднесеності психічних розладів із провідною депресивною симптоматикою як при психогенних, так і при ендогенних депресивних розладах, а також ваги залежності від психоактивних речовин (наявності опіоїдної наркоманії в порівнянні з алкоголізмом) у дорослих. У цих випадках основну роль також грали етнофункціональні неузгодженості у відношенні до клімато-географічних, соціокультурних і біологічних (тип харчування) етнічних ознак [2, 3, 5].

У патології психічна дезадаптація мине фазу росту "плаваючої" тривоги, і рівень цієї дезадаптації змінюється вже "стрибоподібно", відповідно до поглиблення нозологічної віднесеності депресії — від

неврозу до маніакально-депресивного психозу й потім — до шизофренії [4, 16].

Дослідження зв'язку наростання кількості етнофункціональних неузгодженостей у психіці й залежності від психоактивних речовин показало, що ця "стрибкуватість" має місце при переході від "крайових" до "ядерних" (важче протікає й сутужніше піддається психотерапії) залежностей. Причому "ядерні" залежності пов'язані з наростанням кількості етнофункціональних неузгодженостей. Опіоїдні наркомани (для яких характерна відносно більша вага психічної залежності) відрізняються вірогідно більшою кількістю етнофункціональних неузгодженостей у психіці в порівнянні зі страждаючим алкоголізмом [13].

Наведені дослідження показують, що такі різноманітні суспільно-культурні, біологічні, ландшафтно-кліматичні елементи внутрішнього й зовнішнього середовища в процесі їхнього сприйняття й інтеграції в психіку вимагають значно більше адаптаційних зусиль у порівнянні з інтеграцією елементів однорідних з погляду їхньої етнічної функції (тобто етноінтегрованих елементів). Відповідно, психіка, що складається з відносно більшого числа етнофункціонально погоджених елементів, має більший адаптаційний потенціал. Якщо, зокрема, людина народилася й проживає в Рязанській області, але не переносить зиму й хоче, "щоб її не було", то це відношення жадає від нього набагато більших адаптаційних зусиль для асиміляції нього в цілісну психіку, чим відношення "я люблю зиму". Такі зусилля можуть надмірно астенизувати психіку людини, що в певних випадках створює умови для виникнення психічних розладів або відхилень у поведінці (у широкому значенні).

Для більшості регіонів славянських етносів, зокрема, виділяються три послідовні стадії, зміст і динаміка яких мають певні етнічні функції [19]:

1. Казково-міфологічна, на якій за допомогою народних казок і міфів, що відповідають місцю народження й проживання дитини, відбувається його адаптація до навколишнього природного, і соціального (на рівні первинних етичних навичок) середовища;
2. Релігійно-етична, на якій дитиною засвоюються етичні *норми й ідеї*, прийняті в її етнокультурному середовищі (найчастіше ув'язнені в релігійних *нормах і ідеях*, пов'язаних з певною конфесією);
3. Технотронно-сциентистська (в останніх дослідженнях — науково-пізнавальна).

З позицій етнофункціонального підходу психічна дезадаптованість у теоретичному узагальненні є наслідком порушення психічного розвитку. Ступінь виразності етнофункціональної психічної анархегенії, як порушення етнофункціонального психічного розвитку є показником ступеня психічної дезадаптованості людини, її психічного нездоров'я, що морально або суспільно відхиляється поведінки. У свою чергу, психотерапевтичне пророблення етнофункціональних порушень цього розвитку вірогідно обумовлюють підвищення ступеню психічної адаптованості людини [14].

Етнофункціональні порушення психічного розвитку можуть, у загальному випадку, проявлятися в наступному [14]:

1. Етнофункціональна неузгодженість елементів змісту стадій психічного розвитку з регіоном народження й проживання конкретної людини. Наприклад, у змісті відносин до власного внутрішнього й зовнішнього середовища дитини, що народилась і проживає в Підмосков'ї, переважають казки й міфологічні подання народів Південної Америки. Або ж сама дитина не виносить зиму, хоче постійно жити в теплих краях, там, де зими немає.

2. "Випадання" цієї або іншої стадії. Наприклад, у розвитку дитини, внаслідок особливостей її виховання, "випадає" казково-міфологічна стадія розвитку й, минаючи "естетичний період", цей розвиток несвоєчасно переходить до імперативу "ти повинен", тобто до періоду "етичного". У такому випадку почуттєва основа відносин дитини не встигає визріти, і моральне виховання перетворюється в моралізування. Даний тип порушення можна позначити як "перевантаження" релігійно-етичної стадії.

3. Порушення "нормальної" послідовності стадій, наприклад, "забігання" релігійно-етичної стадії перед казково-міфологічною, або якщо замість певних виховних зусиль по моральному вихованню на релігійно-естетичній стадії психічного розвитку дитині пропонуються "технологічні" комп'ютерні ігри й т. п.

4. Занадто ранній або занадто пізній початок стадії, не відповідний прийнятому в етнокультурі дитини, а також її віковим можливостям і потребам. Наприклад, це оцерковлення трирічної дитини, нездатної зрозуміти такі абстрактні терміни, як "гріх", "Бог" і т. д., а також довільно управляти своїм поведінням, не говорячи вже про думки, при тому, що в російській православній традиції оцерковлення дитини починається не раніше 5–7-ми років.

Таким чином, етнофункціональні неузгодженості елементів психіки обумовлюють відповідні психічні конфлікти, дозвіл яких вимагає певних адаптаційних зусиль для здійснення "роботи переживання". Необхідно відзначити, що етнофункціональні неузгодженості в психіці можуть мати місце й у психічно цілком здорових людей, та й етнофункціональні зміни, що відбуваються за тими або іншими причинами у психіці людини, часом діють на неї досить сприятливо. Наприклад, подорожі або нові враження, почерпнуті людиною з літератури — про подорожі, можуть викликати суб'єктивно пережите відчуття припливу енергії, підвищення тону або позбавити людини від почуття, що було, занепокоєння або зниження інтересу до життя. Це пояснюється тим, що адаптаційні зусилля, витрачені на дозвіл психічних конфліктів, природно, до деякої міри астенизують психіку. Якщо інвазія чужорідних в етнофункціональному змісті елементів масирована, то на тлі цієї астенизації може виникнути психічний розлад. Якщо ж адаптаційний потенціал даної людини досить високий, то впровадження в психіку людини етнофункціонально чужорідних елементів обумовлює адаптаційну активність, необхідну для інтеграції цих елементів у систему психічних відносин, але вже без виникнення стану дезадаптації. При деякому надлишку цієї адаптаційної актив-

ності, у принципі, можуть бути скомпенсовані які-небудь психічні розлади, що мали місце раніше. У цілому, наявність або відсутність ознак психічної дезадаптації залежить від рівня дозволу психічних конфліктів (відповідно — підвищення ступеня психічної адаптованості людини) [14].

На думку Кудрявцева В. Т. [1], етнофункціональна психологія у вихованні, психотерапії й психопрофілактиці Сухарева А. В. викликає ряд дискусійних міркувань. Приміром, у деяких випадках здається, що автор занадто жорстко й однозначно намагається "прив'язати" аналізовану феноменологію до своїх концептуальних схем, не залишаючи простору для інших способів пояснення. Виходить, що етнофункціональна неузгодженість елементів психіки людини стає універсальним джерелом внутрішніх проблем людини.

Література

1. Кудрявцев В. Т. Этнофункциональная психология: прорыв в terra incognita // Психологический журнал, 2000. — № 5.
2. Сухарев А. В. Введение в этнофункциональную психологию и психотерапию. — М.: ГАСК, 2002.
3. Сухарев А. В. К вопросу о роли этнических условий в нарушении психической адаптации и воспроизводства населения // Этнодемографические особенности воспроизводства народов севера России. — М.: ИЭА РАН, 1995. — С. 233–254.
4. Сухарев А. В. Методика этнофункциональной психодиагностики // Журнал практического психолога. — 1997. — № 2. — С. 53–65.
5. Сухарев А. В. Методические рекомендации по этнофункциональной психотерапии зависимостей от наркотических веществ // Журнал прикладной психологии. — 1999. — № 6. — С. 64–125.
6. Сухарев А. В. Наркотическая экзотика. — М.: Старый сад, 2000.
7. Сухарев А. В. О роли этнокультурной диссоциации в повышении уровня тревоги // Социальная и клиническая психиатрия. — 1995. — Т. 5. — Вып. 4. — С. 118–123.
8. Сухарев А. В. Опыт этнофункциональной экспресс-психотерапии эмоциональных и поведенческих расстройств у детей в условиях стационара // Вопросы психологии. — 1997. — № 3. — С. 92–102.
9. Сухарев А. В. Этнофункциональная психология в воспитании, психотерапии и психопрофилактике. — М.: АГЗ МЧС РФ, 2004.
10. Сухарев А. В. Этнофункциональная психология: исследования и психотерапия. — М.: ИЭА РАН, 1998.
11. Сухарев А. В. Этнофункциональный подход к проблеме возникновения психических расстройств // Етнографічне обозрение. — 1996. — № 4. — С. 31–38.
12. Сухарев А. В. Етнофункциональный подход к проблеме психического развития человека. // Вопросы психологии. — 2002. — № 2. — С. 40–57.
13. Сухарев А. В. Этнофункциональный психологический подход к психической адаптации человека: Автореф. дис... доктора психол. наук. — М.: 1998.
14. Сухарев А. В., Брюн Е. А. Сравнительное психологическое исследование этнофункциональных рассогласований у страдающих героиновой наркоманией, алкоголизмом и аффективными расстройствами // Психологический журнал. — 1998. — Т. 19. — № 1. — С. 29–36.
15. Этнофункциональный подход в воспитании и психопрофилактике / Сухарев А. В., Кравченко О. Ф., Овчинников Е. В. и др. // Психологический журнал. — 2003. — Т. 24. — № 5. — С. 68–80.
16. Сухарев А. В., Степанов И. Л. Сравнительное исследование эффективности этнофункциональной психотерапии и фармакотерапии в лечении депрессивных расстройств // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В. М. Бехтерева. — 1998. — № 3.

17. Сухарев А. В., Степанов И. Л. Этнофункциональный подход в психотерапии аффективных расстройств // Психологический журнал. — 1997. — Т. 18. — № 1. — С. 122–133.
18. Сухарева Г. Е. Лекции по психиатрии детского возраста (избранные главы). — М.: Медицина, 1974.
19. Тимохин В. В. Возрастные границы стадий этнофункционального психического онтогенеза и влияние типа их прохождения на степень адаптации/дезадаптации // Журнал прикладной психологии. — 2003. — № 4–5. — С. 58–67.
20. Тимохин В. В. Методика выявления этнофункциональных рассогласований и нарушений психического онтогенеза // Журнал прикладной психологии. — 2002. — № 3. — С. 12–17.
21. Тимохин В. В. Случай успешной этнофункциональной психотерапии героиновой зависимости // Журнал прикладной психологии. — 2002. — № 4–5. — С. 17–22.

В. И. Кайгер

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра общей и социальной психологии

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭТНОФУНКЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕЛОВЕКА

Резюме

В обзорной статье приведены основы этнофункционального подхода Сухарева А. В. к изучению человека как целого, во всех проявлениях его жизнедеятельности — ландшафтно-климатических, биологических, культурно-психологических и конфессиональных (духовных) — исходными точками являются, соответственно, не его место жительства или обитания, не его биологическая основа, не культура и не конфессиональная принадлежность и специфика духовной жизни. Методологически исходной здесь является этническая функция элементов его внутренней и внешней среды, к которой относятся все перечисленные выше проявления.

Ключевые слова: этнофункциональный подход, этничность, этноид, методология.

V. Kayger

Odessa National Mechnikov University

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭТНОФУНКЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕЛОВЕКА

Summary

In the surveying article bases of etnofunktsyonal'nom approach of Sucharev A. V. are resulted to the study of man as whole, in all displays of his vital functions — landscape-climatic, biological, in a civilized manner-psychological and confessions (spiritual) — are initial points, accordingly, not his place of inhabitation or dwelling, not his biological basis not culture and not confession belonging and specific of spiritual life. Methodologically here the ethnic function of elements of his internal and external environment which all displays listed above behave to is initial.

Keywords: etnofunctional, ethnicity, etnoid, methodology.